

Матвій Стахів

ТИМЧАСОВА КОНСТИТУЦІЯ УНР ВІД 26-ГО ГРУДНЯ 1918 Р.

Декларація Директорії УНР з 26-го грудня

Дня 26-го грудня 1918 р. оповіщено в Києві і по всій Україні таку Декларацію Директорії Народної Республіки:

«Героїчним поривом українського озброєного трудового народу змінено з лиця Землі Української руйнуюче поміщицько-монархічне панування — гетьманщину.

«Україну вичищено від карних експедицій, старост, жандармів та інших злочинних інституцій пануючих класів. Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує кожній нації право на вільне життя.

«Цензові думи та земства, поставлені гетьманським урядом, скасовано й відновлено демократичні, вибрані всенароднім голосуванням органи місцевого самоврядування.¹⁾

«До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народної Республіки оголосила, що всі дрібні селянські господарства й усі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників ненарушеними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у військо Республіки для боротьби з бувшим гетьманом. Верховне порядкування цею землею належить Директорії Української Народної Республіки. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і казенних земель. Для переведення реформи організовано Народні Земельні Управи.²⁾

¹⁾ У «Відродженні Нації» Винниченка (том III, стор. 168) поставлено помилково замість «вибрані» слово «вироблені». У Христюка (том IV, стор. 15) це місце видруковано правильно. М. С.

²⁾ У Винниченка, там таки, є «війська», у Христюка — «військо». Треба припустити, що текст Христюка в тім місці правильний.

«По Наказу нр. 1 Директорії селянам» робляться описи контрибуцій, узятих поміщиками з селян, для повернення їх покривдженням.

«Так само ведуться слідства по всій Україні з приводу тих злочинств, які було вчинено над селянством поміщиками та гетьманським урядом.

«Постановою 9 грудня Директорія одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду в сфері робітничої політики. Відновлено восьмигодинний робочий день. Знову установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також усю повноту прав робітничих фабричних комітетів.

«В усіх інших галузях життя Директорія так само одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду, направлені проти інтересів трудящих класів і шкідливих для всього громадянства.

«Уповноважена силою й волею трудящих класів України, Верховна Влада Української Народної Республіки — Директорія цими заходами завершила перший акт соціального та національно-політичного визволення українського народу.

«Слідуючим етапом нашої революції є творення нових справедливих, зд보ювих і відповідних до реального відношення сил у державі соціальних і політичних форм.

«Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одергавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права, — трудящого народу, Директорія передає своє повноваження тому ж самому народові.

«Але Директорія вважає, що право правління й порядкування краєм повинно належати тільки тим класам, які суть основою громадського життя, які творять матеріальні та духові цінності, які кров'ю й життям своїх членів вступили до боротьби з руйнуючими силами сучасного ладу.³⁾

«Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим — робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своюю кров'ю.

«Так звані „плануючі класи”, класи земельної, промислової буржуазії за сім місяців цілковитого, нічим не обмеженого свого панування на Україні доказали свою нездатність і надзвичайну шкідливість для всього народу в управлінні Державою.⁴⁾

«Маючи всі матеріальні, фізичні й духові засоби, маючи повну волю для організації економічного і політичного життя, ці класи внесли тільки дезорганізацію й руйну в край. Переслідуючи тільки свої вузько-класові егоїстичні інтереси, ці класи вели воєстину грабіжницьку політику в краю.⁵⁾

«Ними розграбовано, розкрадено й роздано в чужі імперіялістичні руки значну частину державно-народного майна.

³⁾ У Христюка, IV, стор. 16, замість «громадянського життя», стоїть «громадського». М. С.

⁴⁾ У Христюка, там таки, надруковано: «земельної і промислової буржуазії».

⁵⁾ У Винниченка, там таки, поміщено неправильно «економічного, політичного життя». М. С.

«Дбаючи тільки про накоплювання капіталів у приватних руках, ці люди довели промисловість до повного занепаду, а господарство краю до злиденноого стану. Розцвіт спекуляції за панування цих правителів дійшов до нечуваних розмірів. Поводячись як у завойованій країні, великовласники правили методом безоглядного терору й насильства. Закупування живцем у землю, вирізування шматків живої шкіри, випікання очей так званими „поміщицькими карателями” були цілком нормальним способом управління народом. Будучи чужинцями в краю, великовласники брутально топтали національні права і здобутки нашого народу, ганьбили гідність його державності, продавали й зраджували з такими жертвами й такою працею збудовані державні форми.

«З боку революційного правительства, постановлено народом, що в гніві й муках повстав проти цих гнобителів, було би злочинством супроти всього краю після всього цього допустити ці кляси до участі в правлінні країною.

«Отже Директорія заявляє:

«Кляси нетрудові, експлуаторські, які живляться й розкошують з праці кляс трудових, кляси, які нищили край, руйнували господарство й одзначали своє правління жорстокостями й реакцією, не мають права голосу в порядкуванні державою.

«Директорія передасть свої права й уповноваження лише трудовому народові самостійної Української республіки.

«Дирекотрія пропонує:

«1. Трудовому селянству, що перше одгукнулось на поклик Директорії та встало зі зброяю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатись у губернії і вибрати своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. Ті делегати будуть представляти там волю, як того озброєного селянства, що тепер тимчасово у війську, так і тих, що мирною працею дома допомагають творити народний державний лад та порядок.⁶⁾

«2. Міському робітництву вибрати од фабрик, майстерень, заводів, кінтор та інших установ людської праці своїх делегатів на Конгрес трудового народу України.

«Частина робітництва неукраїнської національності під час боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до цієї боротьби не з повною активістю, а частина невтрульно. Директорія гадає, що в боротьбі за визволення всіх працюючих неукраїнське робітництво забуде свою національну нетерпимість і щиро та дружньо прилучиться до всього трудового народу України.

«3. Трудовій інтелігенції, що безпосередньо працює для трудового народу, себто: робітникам на полі народної освіти, лікарським помічникам, народнім кооперативам, служащим у кінторах та інших установах так само вибрати своїх представників на Конгрес Трудового Народу України.⁷⁾

«Місце й час одкриття праці Конгресу, а також норми виборів до нього Директорія оповіщає окремою інструкцією.

⁶⁾ У Винниченка, там таки, замість «у війську», стоїть «у військах».

⁷⁾ У Винниченка, там таки, замість «у війську», стоїть «у військах».

«Конгрес Трудового Народу України матиме всі верховні права і повновласть рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки.

«Конгрес Трудового Народу, як революційне представництво організованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, він має бути замінений представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, себто Установчими Зборами.

«Конгрес Трудового Народу має вирішити форми влади, як на місцях, так і в центрі. До цього вирішення Директорія вважатиме всяки спроби захвату влади, якими будуть групами насильством над волею Трудового Українського Народу і тому буде рішуче припиняти всякі такі самовільні виступи.

«До Конгресу Директорія верховною властю свою насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками.

«Рятуючи державу від дальнього господарського та промислового занепаду, розграбування та безоглядної експлуатації робітництва і всього населення, Директорія поставить на фабриках, заводах та інших промислових установах державний робітничий контроль і пильно дбатиме, щоб промисловість набарала здорового, корисного для народу життя.

«Всі зусилля свої Директорія направить на таку організацію народного господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моменту, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходить паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску. Директорія вважає своїм обов'язком взяти під керування Української Народної Республіки головні галузі української промисловості й направити все господарство в них в інтересах працюючих класів і всього громадянства, а не малої групи класи великовласників.⁸⁾

«Всі форми спекуляції Директорія нищитиме безпощадно, не зупинючись перед карами військового часу. Для цього по всій Україні будуть організовані «Комісії для Боротьби зі Спекуляцією». Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідності (шкіри, мануфактури, залізних виробів та іншого краму, а також продуктів споживи).

«Стаючи твердо й непохитно на шлях соціальних основних реформ, Директорія вважає необхідним підкреслити, що вживатиме всіх засобів, щоб уникнути анархічних, неорганізованих і несистематичних форм цеї перебудови. Директорія вважатиме своїм обов'язком погоджувати ці великі завдання з соціально-історичними й міжнародними умовами, в яких у даний момент перебуває Україна, а також з тими країнами формами соціальних реофрм, яких досягатиме світова, особливо західно-європейська трудова демократія.

«В сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету й бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла би всі здорові, трудові сили свого народу вжити не на криваву

⁸⁾ В Христюка, там таки, у фразі «направити все господарство» випущено слово «все».

боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та на заведення порядку й ладу, так бажаного всім працюючим.

«Так само у внутрішніх відносинах Республіки Директорія ставить собі метою національну злагоду й дружне поєднання трудової демократії всіх націй, що заселяють Українську Землю.¹⁰⁾

«Директорія щиро вірить, що спільними силами всіх працюючих трудовий народ України без жорстоких, кривавих непотрібних форм боротьби досягне своєї мети. Отже клясам нетрудовим треба розуміти й чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього бувшого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшості народу повинно належати тільки самій більшості, себто клясам трудовим».¹¹⁾

«Трудову інтелігенцію Директорія рішучо закликає стати на бік працюючих кляс і в інтересах творення нового справедливого й здорового життя для всього народу прикладти своїх сил, знання й науки для найкращого направлення будівничого соціального процесу.

«Соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямків і всіх національностей Директорія кличе поставитися з повним розумінням важності моменту і всії своїми силами направити на правильну та достойну трудового народу організацію волі його, на організацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республіки.

«Доручаючи негайне переведення в життя цих великих задач Правительству Української Народної Республіки — Раді Народних Міністрів, Директорія вірить, що ввесь трудовий народ України щиро допоможе своєму Правительству в цій важній відповідальній роботі».

Підписано: Голова Директорії Української Народної Республіки В. Винниченко. Члени Директорії: Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко.¹²⁾

Загальна характеристика Декларації з 26 грудня

Заки розглянуты тимчасові конституційні постанови Декларації Директорії з 26 грудня, ми повинні зайнятися її загальною характеристикою. Зі стилю й духа Декларації бачимо, що, поза всяким сумнівом, автором її був Володимир Винниченко. До авторства цієї Декларації признається, зрештою, посередньо він сам.¹³⁾

¹⁰⁾ Цей уступ у Винниченка, там таки, випущений цілком.

¹¹⁾ Цей уступ також випущений у Винниченка. Він напевно автентичний у Христюка, бо вповні відповідає поглядам, які раніше й тоді обстоював Винниченко, як автор Декларації. Окрім того, на цей уступ Декларації покликується з оригіналу у своїх спогадах Віктор Андрієвський (З минулого, том II, частина друга — Директорія, стор. 27).

¹²⁾ Текст Декларації подано за Винниченком (Відродження Нації, том III, стор. 168-176) та Христюком (том IV, стор. 15-18). Ніде не замінювано якихсь тепер невживаних у літературній мові слів, а тільки застосовано правописні поправки.

¹³⁾ Винниченко у «Відродженні Нації» (том III, стор. 136 і наступні) пише, що він наперед висунув був у Хвастові перед Директорією і перед нарадою з політичними партіями пропозицію, щоб Директорія проголосила систему «влади

В тих чи інших місцях Декларації мусіли бути всякі поправки інших членів Директорії і, зокрема, також деяких політичних провідників з-поза Директорії, але вони були, очевидно, зредаговані стилем Винниченка до Декларації. Зокрема Винниченко був примушений прийняти до Декларації народницьку засаду «трудового народу», що означала соціологічну єдність трудового селянства, промислового робітництва та трудової інтелігенції. Цей принцип не відповідав уповні поглядам Винниченка, які випливали з його марксистського світогляду, що визнавав тільки портетаріят, а всю решту суспільства трактував як «буржуазію» або «дрібну буржуазію». В дусі марксистських поглядів старався автор розгорнути Декларацію в цілості, але це йому не могло вдатися з огляду на те, що більшість Директорії і підстава її сили — трудове селянство та інтелігенція, не визнавали марксистського погляду на суспільство. Звідсіль у різних місцях Декларації постають суперечності.

Візьмім насемперед основну конструкцію Декларації — владу «трудової демократії». Принцип трудової демократії визнає повну рівноправність і рівновартість (з морального і економічного погляду) всіх людей творчої праці, які самі не використовують чужого труду для продукції. Отож Декларація повинна була говорити про три трудові кляси — селянство, промислове робітництво, наймитів та інтелігенцію. В дійсності автор Декларації говорить всюди тільки про трудові кляси — селян і робітників, а інтелігенція причеплена до основи Декларації лише як якісь слуги «трудового народу», а не самостійний духовотворчий чинник всякої суспільства, зокрема ж трудового.

Хоча зміст Декларації виразно каже, що про зasadничий лад в Українській Народній Республіці тимчасово рішать делегати Конгресу Трудового Народу України, а потім тривало Установчі Збори, товсі одно вона від початку стає на базу соціалізму і закликає до співпраці тільки соціалістичні партії, а поминає цілком інші, які, хоч визнавали потребу великих суспільних реформ, соціалістами все таки не були. Ця однобокість Декларації була її великою хибою.¹⁴⁾

рад» в большевицькім сенсі. Цю пропозицію відкинули інші члени Директорії, зокрема ж Петлюра, та представники партій. Ім пізніше Винниченко в цім же творі підсуває виключно страх бути обвинуваченим в большевізмі (стор. 196). В тій ситуації він підніс компромісний проект «трудового принципу», який ліг в основу пізнішої Грудневої Декларації. Важливо, що Винниченко пізніше, в ході свого комуністичного неофітизму, в 1920 році, твердить, що він у цій справі пішов не з переконання, але для обману інших членів Директорії та представників партій. Він пише дослівно, що в цій справі «пішов на хитроці» (стор. 141). Знаючи його тодішні заяви з січня 1919 року в Києві, ми мусимо прийняти з усією певністю, що це самооскарження у Відні на початку 1920 року є безпідставне.

¹⁴⁾ Винниченко не був марксистським теоретиком і не написав ні одної праці з ділянки теорії. Зокрема ж він не досліджував науки політичної економії і не написав у цій галузі ніякої праці. Звідсіль випливають в Декларації такі неточності, як ставлення побіч себе «господарства і промислу», так якби промисл не належав до «господарства». Таких місць читач знайде в Декларації більше.

Груднева Тимчасова Конституція УНР

Груднева Декларація Директорії містить у собі не тільки її політичні завдання та програму найближчої дії, але вона одночасно окреслює засади Конституції УНР до часу ухвалення Конгресом Трудового Народу України сталої конституції. Тому, що від тих тимчасових конституційних постанов залежав спосіб державного будівництва й практичної аміністрації, нам треба насамперед спинитися над цим змістом грудневої Декларації.

a) Основні принципи Тимчасової Конституції

Тимчасова Конституція УНР із 26 грудня 1918 р. має такі основні принципи:

- 1) Заведення аж до дальшої передбачуваної постанови Трудового Конгресу України «трудової демократії» в Українській Державі, тобто принципу, що голос і участь у правлінні і адміністрації Держави мають тільки трудові кляси без огляду на свою національність.
- 2) Директорія до часу скликання Трудового Конгресу України затримує «тимчасову верховну владу».
- 3) Як верховний виконний орган, установлено Раду Народних Міністрів, яку покликує Директорія і яка, очевидно, відповідає перед нею.
- 4) Як основний напрямок діяльності керівних державних органів визначає Тимчасова Конституція з 26 грудня переведення ґрунтовних соціальних реформ, які спрямовані до усунення капіталістичного ладу за зразком західно-європейського тодішнього соціалістичного реформаційного руху.
- 5) Адміністрація на місцях мала, згідно з новою конституцією, будуватися на основі «трудової демократії», але тимчасово, бо органи самоуправи мали бути обрані загальним голосуванням.¹⁵⁾

б) Організація керівних державних органів

Тимчасова Конституція з 26 грудня полишила в чинності Директорію, як колегію, в дотеперішньому складі осіб. Ні ця конституція, ні додаткова інша норма не установляла близьких приписів про внутрішню працю Директорії, її наради, рішення й компетенції пленарної колегії та окремих її членів. Під цим оглядом залишилося все по-старому, як було в попередньому періоді.

¹⁵⁾ В цім пункті Декларацію Директорії зредаговано неуважно і з того виходить суперечність. Всюди в Декларації говориться про всеохопність «трудової демократії» аж до Конгресу Трудового Народу, тобто виключається від участі у владі в центрі і на місцях «нетрудові елементи», а одночасно стверджується, що «відновлено демократичні, вибрані всенароднім голосуванням органи місцевого самоврядування». Це означає, що привернено компетенцію і особовий склад цих органів із часів УЦРади.

Директорія, як колегія, виконувала функції голови держави і представляла Українську Державу назовні. Зміна наступила лише та, що тепер під нотами Директорії підписувалися не тільки самі члени Директорії, як це було в попереднім періоді, але також міністер за-кордонних справ.

Із тексту Тимчасової Конституції логічно випливало б, що Директорія тепер зберегла за собою тільки права голови держави, тобто в сфері законодавства — затверджування законів, ухвалених Радою Народних Міністрів, в сфері судейській — помилування іabolіцію процесів, а в справі військовій — головну команду всіма збройними силами. Саму адміністрацію мала б провадити відповідальні перед Директорією Рада Народних Міністрів чи відповідальні за свій ресорт окремі міністри.

Однака в цім напрямі не видано ніякої загальної організаційної і компетенційної норми. Тому на практиці Директорія, як колегія, а також її окремі члени, видавали різні накази в кожній сфері державного життя побіч Ради Народних Міністрів чи навіть накази окремим народним міністрам. Таким чином, Директорія мала не лише репрезентаційні функції, але вона виконувала також безпосередні функції законодавчі, судові й адміністраційні, хоч у меншій мірі, ніж це було в попереднім періоді.¹⁶⁾ Як правило, закони мали бути вироблені в проекті компетентним народним міністром, потім ухвалені всією Радою Народних Міністрів, а вкінці їх санкціонувала Директорія, при чому її санкцію стверджував відповідальний державний секретар.

Рада Народних Міністрів складалася з голови і з 16 ресортових народних міністрів: 1) закордонних справ, 2) внутрішніх справ, 3) земельних справ, 4) мистецтва, 5) морських справ, 6) народного здоров'я, 7) пошти й телеграфу, 8) продовольчих справ, 9) торгу й промисловості, 10) військових справ, 11) народної освіти, 12) юстиції, 13) державних фінансів, 14) праці, 15) шляхів, 16) культів (віровизнань). Окремо був покликаний Державний Секретар. До кабінету входив ще як 17-й член — народний міністер жидівських справ, іменований завжди з-поміж жидівських представників.

Рада Народних Міністрів, як колегіяльний орган, мала творити загальний напрямок державної політики й адміністрації. Радою міністрів проводив окремий Голова Народних Міністрів.

На чолі незалежного судівництва стояв Генеральний Суд УНР.

в) Військо

Військо було організоване й доповнюване так само, як у вінницькім періоді Директорії. В принципі існувала загальна мобілізація, але на практиці існувала тільки кадрова система при Корпусі Січових Стрільців.

¹⁶⁾ Матеріял, що підтверджує таку практику в адміністрації, дають численні спогади учасників цієї доби, а навіть міністрів; зокрема про це пишуть Коно-валець, Назарук.

ців. Інші відділи творилися на принципі призначення наперед команда, який добирав собі штаб і потім збирав до свого відділу вояків і підстаршин. Ця система виявила себе непрактичною.

Адміністрацію війська і доповненням мав відати міністер військових справ, а керуванням на фронті Головний Отаман і його штаб. Однак Головний Отаман дуже часто видавав накази народньому міністрові військових справ із ділянки чистої адміністрації (наприклад, наказ число 18 з 2-го січня 1919.).

В наслідок того, що запровадження кадової системи на підставі набору добровольців, яку пропонували Січові Стрільці, не переведено, військова організація не могла бути добре налагоджена також у цім періоді. Нагло вирослі велики «повстанські дивізії» не мали досить вироблення в службовій дисципліні і тому не мали доброї боєвої вартості. Їх рядовий і старшинський склад творився в значній мірі випадково. Тим то вони були легким ґрунтом для ворожої агітації. Часто такі «дивізії» ставали об'єктом різних експериментів їхніх амбітних командирів-отаманів. Вояки цих частин були відважні і мали бажання боронити Україну, але не маючи до того належного старшинського проводу, вони виладовували свій боєвий дух не так на боротьбу з ворогом, як на боротьбу за амбітні пляни своїх командирів-отаманів. В цім періоді, починаючи від половини січня 1919, мають місце жалюгідні бунти отамана Зеленого й отамана Григор'єва, для поборення яких треба було відтягати регулярні частини з фронту.¹⁷⁾

Різні військовики й цивільні діячі носилися з всілякими новими організаційними плянами, які мали бути застосовані для перебудови Армії УНРеспубліки в тім періоді. Проте, вони були досить фантастичні й не зверталися до єдиної випробуваної системи, яка передбачала правильне кадрове вишколення вояків.¹⁸⁾

Розпаношення «отаманства», непослуху окремих командирів головному командуванню Армії УНРеспубліки в особі Головного Отамана Військ Петлюри і Урядові УНР взагалі приписують політичні противники Петлюри виключно на рахунок його вини.¹⁹⁾ Це твердження цілком безпідставне.

¹⁷⁾ Близче про цю отаманію див.: Коновалець, «Причинки...», стор. 18 і наст.; Мазепа, I, стор. 75-76. Також нариси полк. Середи в «Літописі Червоної Калини».

¹⁸⁾ Д-р Осип Назарук згадує у своїх спогадах проект організації Армії УНРеспубліки, який запропонував був пізніший «незалежний соціал-демократ» Авдієнко. Він вважав за доцільне наслідування методи організації червоної Советської Росії, забуваючи, що там була єдина і при тім диктаторська партія, яка могла будувати армію на партійно-ідеологічних основах (стор. 81-82). З другого боку, деякий час ген. Осецький висував пляни набору війська на підставі дуже високих платень для рядових вояків (стор. 110).

¹⁹⁾ Таке твердження пустив в оборот перший Винниченко у «Відродженні Нації», т. III, зокрема стор. 184 і наст., а також в багатьох інших місцях публікації. Потім він повторяє те твердження в дальших писаннях, включно зі своїм «Заповітом». В деякій мірі закидає вину Петлюрі під цим оглядом також Коновалець, «Причинки...», стор. 22. Коновалець закидає йому, що він мало енер-

Мобілізаційний наказ видавала Директорія в цілому та за схваленням головного штабу, яким провадив фаховий військовик, що ним був ген. Осецький. Таким чином, помилка щодо мобілізаційного наказу, який був першою причиною недоліку організації армії і джерелом пізнішої отаманії, не була спричинена самим Петлюрою. Друга важлива обставина — це об'єктивні причини, які витворювали спочатку недисциплінованість деяких командирів. Пригадаймо, що був революційний час, який звичайно витворює таку недисциплінованість сильніше, ніж час миру. Подібні явища були тоді в сусідній Польщі, Чехії і навіть в Советській Росії, яка мала сильну диктаторську партію.²⁰⁾

Революційна атмосфера і брак постійного твердого нагляду згори псуvalи найкращі характери, якщо вони не мали раніше доброї військової школи. Всі чи принаймні велика більшість цих командирів-отаманів, що скінчили бунтами проти своєї державної влади, спочатку виявили себе дуже чесними і жертвенними старшинами, коли вони ще командували малими відділами. Коли ж їх частини виростили потім у великі з'єднання й дивізії, тоді вони не могли опанувати цього становища, до якого вони не дорошли, а надто широка влада, зв'язана з командуванням таких великих з'єднань, запоморочувала їм голову, і вони діставали якусь манію величі.²¹⁾ Проте мусимо з історичної перспективи бути об'єктивними в нашій оцінці в зв'язку з тодішньою ситуацією, а не з нашими нинішніми бажаннями. Взагалі Придніпрянська Україна мала ще менше національно свідомих українських старшин у порівнянні до числа населення, ніж їх мала Західня Україна. Це була головна причина слабості організації армії, бо без відповідного числа старшин неможливо зорганізувати велику дисципліновану модерну армію. Уряд УНР поставив у січні регулярну армію в силі понад 20.000 вояків. Це справді в тім часі був максимум того, що можна було зробити тими старшинськими силами. При деякій натузі можна було б іншими методами зміцнити цю армію до сили яких 50.000 до 60.000 вояків у першій лінії та яких 60.000 у резерві й вишколі. Більше першого рокусягнути тими старшинськими силами, що були українського духу, ніяк не було можливо.

На початку постання Армія УНР числила десь біля 100.000, коли враховувати сюди різні селянські повстанські відділи, які спочатку слухали наказів регулярних частин Армії УНР, але після перемоги повстання просто розійшлися домів зі своєю зброєю і вирядом, уважаючи, що їх завдання виконане. Деято з авторів писав про 400.000

гійно виступав проти отаманів та надто довіряв окремим отаманам, поки вони не виступили відкрито проти уряду. Проте, звідки мав набрати Петлюра сили, щоб всюди придушити відразу перші прояви непослуху?

²⁰⁾ Про подібні явища в Польщі див.: М. Стажів — Західня Україна, том II.

²¹⁾ Це виразно посвідчує Коновалець, там таки, стор. 22. Він також підносиТЬ факт, що різних отаманів фаворизували всі інші члены Директорії (Андрієвський, Швець, Макаренко). Вимоги до Директорії шукати засобів для боротьби з лихом не могли дати ніякого результату з огляду на брак відповідних сил.

вояків у повстанській Армії УНР, однаке цю цифру на основі перевірених даних треба вважати фантастичною²²⁾.

Закінчуячи огляд військової справи в цім періоді Директорії, треба ще згадати, що, на зразок регулярної армії в старій Росії та Австрії, судівництво цивільне було в УНР відділене від військового. Це було конечне з огляду на воєнний стан. Функціонували правильні військові суди при всіх вищих командах із начальним військовим судом при Штабі Головного Отамана. Їхній компетенції підлягали всі військові особи та ті цивільні особи, які провинилися злочинами в тих областях, де був проголошений стан облоги. Ці суди, зокрема, боролися зі злочинами шпигунства, бунту і погромництва.²³⁾

В ділянці загальної адміністрації видано новий закон про державну мову.

В ділянці земельної адміністрації з 9 січня 1919 року був проголошений закон про соціалізацію землі і створення відповідних органів «народної управи». Як бачимо, Директорія надто спізнилася із виданням цього закону, який мав бути виданий ще в попереднім періоді, безпосередньо по перших кроках повстання. Тим часом тоді видано тільки закон про спинення мобілізації землі (закон з 15 грудня 1918 р. про заборону продажу, закладу і оренди землі). Самої земельної реформи не переведено і тим викликано різні поговори щодо намірів Директорії у земельній справі. Тим то закон про землю з 9 січня і Універсал Директорії з 10 січня з приводу ухвалення земельного закону треба було розсилати телеграфічним шляхом на місця, щоб тим способом частинно знешкодити большевицьку підривну роботу серед селянства.

Земельному законові УЦРади чомусь не надано відразу обов'язуючої сили. Це можна було зробити на початку і без клопоту, а потім, як до потреби, перевести дещо змін в ньому. Тим часом земельна справа не була полагоджена цілих два місяці. Адміністрація на місцях не знала, як властиво буде виглядати земельний лад. Політичні партії УНСоюзу, які підтримували Директорію, також не знали, як протидіяти агітації большевиків проти УНРеспубліки.²⁴⁾

Та земельна справа була для українського державного будівництва побіч військової справи найважнішою річчю. Це видно із цифр, які

²²⁾ Цифру 400.000 вояків подає, між іншим, М. Шаповал у своїй «Великій Революції...» на стор. 135. Винниченко, який у своїм «Відроджені Нації» любить представляти перший період Директорії, як ідеальні відносини, не доходить до цієї цифри.

²³⁾ Вироки кари смерті проти погромництва і за шпигунство були проголошувані в «Ставці» і в нашій пресі.

²⁴⁾ Дуже цікаве становище авторів різних спогадів і історичних нарисів до земельного закону Директорії. Христюк у своїх «Замітках і матеріялах до історії української революції», т. IV, взагалі не подає не то тексту, але навіть змісту цього земельного закону. Автор цього закону, міністер земельних справ М. Шаповал, не подає у своїй «Великій Революції» ні тексту, ні точнішого змісту цього важливого закону. Він згадує лише коротко кілька подробиць.

показують нам тодішній суспільний стан українського народу. В тім часі українці щодо своєї праці в господарстві поділилися так:

Хліборобство і добування сировини: 90%.

Промисловість (оброблення сировини і продукція товарів) — 3,6%.
Торгівля — 0,9%. Більші професії, військо, адміністрація, приватна служба — 5,5%.

Національні меншини жили переважно в містах, а українці по селах. 54,9% з усіх москалів, що оселилися на Україні, жило в містах, жидів 66,2%, а українці стосовно до загальної числової кількості свого національного складу мали в містах лише 8,8%. Українці в тім часі були, отже, селянською нацією, і тому державне будівництво насамперед мусіло мати на увазі селянську клясу і земельний лад, потрібний для економічної сили України і для зміцнення селянської підстави нації.²⁵⁾

Закон Директорії встановляв лише посідання землі і користання з неї, а верховну власність землі визнавав за державою, яка мала адмініструвати цим земельним фондом за посередництвом виборних земельних управ. Закон затверджував дотеперішнє посідання землі для трудових селян так, що максимум посіданої норми було визначено в 15 десятин. Це посідання було визначене непорушним (Закон УЦРади з 31 січня визнавав непорушною норму 40 десятин).

Ця норма була непорушна і переходила в спадщину. Зі земель, що раніше належали до поміщиків і інших нетрудових господарств, органи земельного самоврядування під верховним порядкуванням державної влади надавали наділі дрібним селянським господарствам або й безземельним селянам до максимальної норми трудового господарства (тобто найвище до 15 десятин). Встановлено також мінімальну норму наділу безземельним, а саме мінімум у 5 десятин. Наділ давано у вічне користування, отже цей закон УНРеспубліки відкидав большевицьку систему, яку запроваджував ворог у тодішній окупованій частині України, тобто постійне переділювання землі. Закон передбачав також хліборобські добровільні спілки в формі кооператив.²⁶⁾

В психологічній війні проти Української Народної Республіки московські большевики і їх спомагачі старалися знищити пропагандивний вплив закону Директорії з 8 січня 1919 тим способом, що безземельним і малоземельним селянам вони товкмачили, буцім то цей земельний закон був виданий виключно в користь куркулів. Тому що серед цих верств селянства було до 80 відсотків неграмотних, то ці фальшиві твердження численних большевицьких агентів трудно було скоро спростувати. Це було трудно тим більше, що земельний закон був виданий

²⁵⁾ Цифри тодішньої статистики див. близче: М. Стаків — Друга Советська Республіка, стор. 266 і наст.

²⁶⁾ Близче про ці справи в автора проекту земельного Закону Директорії УНР: М. Шаповал — Революційний соціалізм на Україні, Відень, 1921, стор. 138 і наступні.

пізно, вже тоді, коли йшла в цілім розгарі воєнна агресія Советської Росії проти України.²⁷⁾

З другого боку, Уряд УНРеспубліки не мав досить інтелігентних працівників, при допомозі яких міг би використати у своїй пропаганді проти большевиків ті різні протиселянські міри, які переводила большевицька влада в Росії і в окупованій частині України. В наслідок тої недостачі апарат політичної розвідки був дуже слабий, і тому Уряд Директорії слабо був зорієнтований про те, що діялося по боці большевиків.²⁸⁾

Щодо фінансів, то, окрім дрібних постанов, не проголошено змін. Зрештою, в такий революційний час мало хто платив належні державні податки, державні видаткування покривалися найперше шляхом позички в Державнім Банку, який для того випускав нові банкноти.

В церковній справі видала Директорія закон про автокефалію Української Соборної Православної Церкви (про Всеукраїнський Церковний Синод). В тому періоді цей закон не міг бути, зрештою, виконаний.

В ділянці народної освіти і шкільництва видано кілька законів про поправу матеріяльного становища учительства.

Дуже важливим законом була Інструкція про вибори до Трудового Конгресу України з 5-го січня. Як знаємо із засадничих постанов Тимчасової Конституції з 26-го грудня, система виборів до Трудового Конгресу була куріяльна. В демократичних умовинах така система є дуже практична, бо дає відповідним суспільно-господарським чи, у випадку національних курій, також національним групам інтересам відповідне і законом забезпечене представництво. Поділ мандатів між курії був в основі справедливий, бо забезпечував українському селянству, яке творило тоді компактну більшість населення Держави, двотретинову більшість. З другого боку, закон про цю виборчу інструкцію в деякій мірі фаворизував робітників, бо давав їм дещо більше представництво, ніж це їм на основі числа серед населення могло належатися. Найбільше закон фаворизував трудову інтелігенцію, бо давав їй гарантованих понад 6% мандатів. Закон не забороняв вибирати в даній курії депутатами кандидатів із інших курій, тобто робітники могли собі вибирати селян чи інтелігентів своїми депутатами чи навпаки.

²⁷⁾ Близче про большевицьку пропаганду див.: М. Стаків — Друга Советська Республіка в Україні, стор. 272 і наст.

²⁸⁾ Директорія, наприклад, своєчасно не зазнала про те, що в офіційному органі РКП «Правді» (Москва) був оповіщений весняний маніфест новоутвореного Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду України в Курську на чолі зі Сталіном (17 листопада 1918). Про всі ці події див. близче: М. Стаків, там таки.